

Матвієнко Л. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Навчально-науковий гуманітарний інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
matvienko_luydmila@meta.ua

Панченко Г. О.

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління
та регіоналістики, Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
(Одеса, Україна), annapaalex@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ДОБИ ГЕТЬМАНИЩИНИ

У статті розкрито сутність поняття «національна політична еліта», досліджено вплив національної політичної еліти на стан системи державного управління та громадянського суспільства в країні; проаналізовано процеси формування, становлення, занепаду національної політичної еліти періоду Гетьманщини, обґрунтовано необхідність використання історичного досвіду існування національної еліти доби Гетьманщини у вибудові державної політики сучасної України.

Ключові слова: Генеральна старшина, Гетьманщина, козацька старшина, контреліта, криза державності, національна політична еліта, протоеліта.

Актуальність дослідження ролі політичної національної еліти в державотворчих процесах сучасного суспільства, а також етапи її становлення, активного функціонування та занепаду є назаперечною для сучасної України, оскільки трансформація сучасного українського суспільства здійснюється в умовах нерозвиненості інститутів громадянського суспільства, недостатньої його організованості та активності, дисбалансу у системі публічного управління та відсутності чітких стратегічних орієнтирів державної політики. Тому

значення еліт (особливо політичних) різко зростає як компенсаторний механізм у суспільстві.

Метою статті є дослідження процесів становлення, функціонування та занепаду національної політичної еліти, аналізу позитивних та негативних наслідків цих важливих процесів та їх вплив на стан громадянського суспільства з метою врахування цього історичного досвіду на сучасному етапі державотворення в Україні.

Національна політична еліта науковцями розглядається як активна соціальна група, що становить меншість суспільства, що є суб'єктом підготовки успішної державної політики і має для цього дієвий сучасний ресурсний потенціал [2, с. 245]. Ефективна модель державного управління розглядається, як здатність системи до реалізації основної місії сучасного громадянського суспільства; регулювання суспільних відносин; захисту інтересів як держави так і громадян; забезпечення національної безпеки держави.

Формування незалежної національної політики вимагає ґрунтового знання історичної традиції, тому необхідно враховувати національну суспільно-політичну думку, її традиції та історію. У контексті дослідження історичної спадщини прикладом є формування національної політичної еліти та вплив її на соціально-політичні процеси у суспільстві за часів існування Української козацької держави – Гетьманщини.

У середині XVII століття козацтво очолює в Україні усі адміністративні, соціально-економічні інститути влади. Саме запорозьке козацтво, його елітні цінності та традиції стали символом у розбудові української державності. Як зазначає дослідник В. С. Степанков, козацтво стає впливовою політичною силою [6, с. 92].

Запорозьке козацтво державну самостійність здобувало у взаємодії з різними прошарками тогочасного соціуму. У зазначений період політичною протоелітою були: керівники підрозділів повсталого козацтва, які брали активну участь у чорноморських походах; представники козацької старшини Запоріжжя, які на основі свого авторитету серед козацтва використовували свій досвід при улаштуванні української держави; представники реєстрового

козацтва, які мали великі заслуги перед військом і народом; представники української шляхти, яка, вступаючи у військо Богдана Хмельницького, ставали активними провідниками ідей створення самостійної української держави (багато із українських шляхтичів було призначено на посади отаманів, сотників, писарів); вихідці із середовища заможних міських мешканців та міського духовенства [1, с. 107].

Тобто, козацьку еліту складали представники різних соціальних верств суспільства, які, отримуючи вищі військові та адміністративні посади, ставали носіями української національної ідеї. Ієрархічною верхівкою тогочасної національної еліти була Генеральна старшина.

Найбільшою владою користувався гетьман, однак Генеральна старшина становила еліту, яка поділяла з ним військову, адміністративну і політичну владу. Прерогативою генеральної старшини, на думку М. С. Грушевського, була її участь у нарадах з гетьманом, тобто можливість впливати на прийняття відповідних рішень в державі. Генеральній старшині, як найвищій національній політичній еліті, належало право доповідати гетьману про державні справи, вона була основою Старшинської Ради, яку М. С. Грушевський називав, найближчим штабом та Радою Міністрів гетьмана [3, с. 343].

Слід звернути увагу на той факт, що функціонування національної політичної еліти – пролонгований у часі процес, який відбувався у декілька етапів, які фіксують не лише періоди становлення, активну фазу продукування успішних управлінських рішень, але й – кризові явища та причини занепаду і переродження. Всі перераховані вище етапи становлення, повноцінного функціонування та занепаду національної політичної еліти доби Гетьманщини зазначені у Табл. 1.

Табл. 1.

Етапи становлення, функціонування та занепаду національної політичної еліти доби Гетьманщини

І етап (лютий 1648 р. – серпень 1649 р.)
Трансформація козацької еліти в національну політичну еліту

Формування духовних цінностей козацтва на основі лицарських чеснот.	Захист інтересів українського народу, який уважали рівноправним із польським та литовським народами.	Розвиток українських протодержавні інституції на теренах козацького регіону.
II етап (серпень 1649 р. – жовтень 1657 р.)		
Набуття козацькою старшиною ознак національної політичної еліти		
Створення держави та ефективних органів влади й управління.	Боротьба за досягнення Україною незалежності й соборності.	Формування основ нової політичної культури.
III етап (листопад 1657 р. – грудень 1665 р.)		
Криза елітотворення		
Процес втрати більшістю верхівки правобережної, лівобережної та запорозької старшини елітних рис	Занепад політичних цінностей, спричинених міжусобною боротьбою.	
IV етап (1666–1672 рр.)		
Подолання кризових явищ (возз’єднання Гетьманщини)		
Поновленням (особливо на Правобережжі) елітою державотворчих функцій	Постійні втручання в українські справи Росії, Речі Посполитої та Криму створили нездоланні перешкоди для утвердження позитивних тенденцій.	
V етап (1672–1676 рр.)		
Остаточний розкол національної політичної еліти		
Наростання непримиренних суперечностей (унаслідок політики І.Самойловича) між лівобережною та правобережною старшиною	Боротьба Речі Посполитої, Росії й Порту за оволодіння Правобережною Гетьманщиною спричинила загибель її державних інституцій та еліти, що й ознаменувало поразку революції.	

На основі проведеного аналізу періоду Гетьманщини можна констатувати неоднозначність його результатів: процес формування та функціонування національної політичної еліти має як позитивні, так і негативні аспекти.

До позитивів із впевненістю можна віднести такі досягнення: становлення державності, згуртування усіх верств населення навколо єдиної державотворчої ідеї, негативними аспектами, безперечно, є міжусобиці у середині самої національної еліти, серед основних причин яких були прагнення до одноосібної влади, неспроможність власні інтереси ставити нижче загальнодержавних, що призвело до розколу козацької старшини та низового козацтва, а також втрати

консолідованих поглядів на вибудову зовнішньої політики, її різновекторна направленість.

Врахування історичних уроків, особливо – негативних, є вкрай важливими для сучасного українського суспільства, оскільки сучасна політична ситуація в Україні характеризується наявністю кризи державності, системи державного управління, національної ідентичності, логічним наслідком чого є дієва неспроможність національної політичної еліти щодо створення ефективної моделі державного управління, що становить реальну загрозу безпеці громадянського суспільства[5, с. 147].

Національна політична еліта зможе стати повноцінним дієвим суб'єктом забезпечення ефективного функціонування системи державного управління за умов використання вітчизняного досвіду (зокрема – і досвіду становлення національної політичної еліти доби Гетьманщини), беручи за основу такі базові аспекти, як:

- а) консолідація навколо базових цінностей держави;
- б) пріоритетність державних інтересів над власними;
- в) наявності політичної волі для досягнення перших двох позицій.

Отже, історична роль національної політичної еліти полягає у тому, щоб своїми рішеннями і діями сприяти забезпеченню узгодженості власних і спільних інтересів, приватних, індивідуальних інтересів окремих суб'єктів та інтересів суспільства в цілому [4, с. 107]. Проблема формування національної політичної еліти продовжує посідати важливе місце. Тільки за умови існування дієвої національної політичної еліти на всіх рівнях з'явиться можливість побудови розвиненої держави.

Література

1. Григорчак І. М. Політико-адміністративна відповідальність української еліти: історичний досвід. *Економіка та держава*. 2011. № 8. С. 106–108.
2. Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини: монографія. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 452 с.

3. Мандзій Л. С. Політична еліта в перехідних суспільствах. *Політична еліта: історія та теорія: навч. посіб.* / Л. С. Мандзій, О. Ю. Дащаківська; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. С. 332–352.

4. Михненко А. М., Гончарук Н. Т. Формування управлінської еліти в сучасній Україні. *Демократичне врядування в контексті глобальних викликів та кризових ситуацій*: матер. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (3 квітня 2009 р., м. Львів): у 2 ч. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. Ч. 2. С. 535–539.

5. Смолій В. А., Степанков В. С. Переговори Петра Дорошенка з Московією влітку – восени 1673 р. та їх наслідки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки*. Кам'янець-Подільський, 2010. Т. 20: На пошану професора І. В. Рибак. С. 141–155.

6. Степанков В. С. Становлення політичної еліти Гетьманщини в період революції XVII ст.: особливості, суперечності, деструктивні процеси. *Український історичний журнал*. 2016. № 6. С. 87–112.

Matvienko L. V., Ph. D. of History, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Educational and Research Institute of Humanities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine, Mykolaiv), matvienko_luydmila@meta.ua

Panchenko H. O., Ph.D. of Sciences from State Administration, Associate Professor of Public Administration and Local Self-government Chair, Leading Specialist of Department Co-Ordination of Researches and Information and Analytical Activity Odessa Regional Institute for Public Administration National Academy for Public Administration under the President of Ukraine (Ukraine, Odesa), annapaalex@gmail.com

National-political elite of the hetman era

The article reveals the nature of the concept national political elite, explores influencing of the national political elite on the state of government as well as the civil society in the country. The processes of formation, the collapse of the national

political elite of the Hetman period are being analyzed in this article. The necessity of using the historical experience of existence the national elite of the Hetman era in building the state policy of modern Ukraine is substantiated.

Key words: *the General petty officer, Hetman era, Cossack petty officer, crisis of the state system, national political elite.*